

приємств перебувало у тому ж 2-му кластері і вже 3 – у 1-му.

Кінцеві центри кластерів наведено у таблиці 4.

Слабка динаміка переходу від одного кластера до іншого (лише 4 підприємства з 13) свідчить про відсутність розвитку в напрямі підвищення ефективності використання оборотних активів аналізованих господарств.

Розрахунок центрів кожного кластера дозволяє констатувати, що на сучасному етапі досліджуваними аграрними підприємствами не сформована ефективна система управління оборотним капіталом, нинішній її стан варто визначити незадовільним.

Отже, для поліпшення стану оборотних активів досліджуваних підприємств потрібно розробляти сучасні механізми управління грошовими коштами, поточними фінансовими інвестиціями, дебіторською заборгованістю, запасами. Важливо застосовувати інноваційні підходи до управління оборотними активами, дебіторською заборгованістю, поточними зобов'язаннями, впроваджувати узгоджених сучасних методик управління грошовими коштами та поточними фінансовими інвестиціями та водночас використовувати такі методи логістичного управління запасами, які б відповідали специфіці функціонування українських підприємств.

Висновки. Аналіз свідчить, що в досліджуваних підприємствах Миронівського району Київської області спостерігається зниженню коефіцієнта оборотності оборотних засобів протягом аналізованого періоду 2009–2013 рр., завдяки чому за даний період (особливо у 2012–2013 рр.) спостерігається поступове підвищення тривалості обороту оборотних засобів, що означає негативну тенденцію у використанні оборотних засобів і забезпеченні фінансової стійкості підприємства. Загалом, можна констатувати зниження оборотності елементів активів протягом ана-

лізованого періоду вплинуло на зниження фінансової ефективності роботи досліджуваних господарств. Тому існує необхідність оптимізації політики управління оборотними коштами, що має забезпечити пошук компромісу між ризиком утрати ліквідності й ефективністю роботи підприємства (рентабельністю).

Проведена багатомірна класифікація господарств вибірки за показниками, що характеризує рівень використання оборотних коштів та їх поширення на генеральну сукупність сільськогосподарських підприємств Миронівського району, показала, що потрібне істотне підвищення рівня ефективності формування і використання оборотних коштів, що у нинішніх умовах можна визнати незадовільним.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Галич О.А. Особливості формування та ефективного використання оборотних засобів у сільськогосподарських підприємствах / О.А. Галич, Н.С. Скубій // Наукові праці Полтавської державної аграрної академії: Серія: Економічні науки. – Вип. 2. – Т. 2. – 2011. – С. 39-43.
2. Єфімова Л.М. Оптимізація формування оборотних коштів аграрних підприємств в умовах кредитної рестрикції / Л.М. Єфімова // Наукові праці Полтавської державної аграрної академії: Серія: ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ. – 2011. – Вип. 3. – Т. 2. – С. 69-73.
3. Про затвердження Положення про порядок здійснення аналізу фінансового стану підприємств, що підлягають приватизації // Наказ Міністерства фінансів України № 49/121 від 26.01.2001 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0121-01/print1382535217673700>.
4. Стоянова Е.С. Управление оборотным капиталом / Е.С. Стоянова, Е.В. Быкова, И.А. Бланк. – М.: Изд-во «Перспектива», 1998. – 128 с.
5. Экономика предприятия и отраслей АПК / [П.В. Лещиловский, В.Е. Русаков, Е.И. Кивейша и др.]; [под ред. П.В. Лещиловского, В.С. Тонковича, А.В. Мозоля]. – Минск: БЕЭУ, 2007. – 574 с.

УДК 338.758.4(477)

Підгребельна М.І.

здобувач

Львівського національного аграрного університету

НЕЕКОНОМІЧНІ НАСЛІДКИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ВЕЛИКОТОВАРНОГО СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ВИРОБНИЦТВА

У статті розглядаються основні проблеми, пов'язані з функціонуванням великотоварного сільськогосподарського виробництва. Особлива увага приділена з'ясуванню переваг і недоліків концентрації капіталу і землі для селян та сільських територій. Обґрунтовується потреба врахування засад зрівноваженого розвитку у вдосконаленні структури аграрного виробництва.

Ключові слова: великотоварне сільськогосподарське виробництво, переваги, недоліки, селяни, сільські території, зрівноважений розвиток.

Підгребельна М.И. НЕЭКОНОМИЧЕСКИЕ ПОСЛЕДСТВИЯ ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ КРУПНОТОВАРНОГО СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННОГО ПРОИЗВОДСТВА

В статье рассматриваются основные проблемы, связанные с функционированием крупнотоварного сельскохозяйственного производства. Особое внимание уделено выяснению преимуществ и недостатков концентрации капитала и земли для крестьян и сельских территорий. Обосновывается необходимость учета принципов уравновешенного развития в совершенствовании структуры аграрного производства.

Ключевые слова: крупнотоварное сельскохозяйственное производство, преимущества, недостатки, крестьяне, сельские территории, уравновешенное развитие

Pidhrebelsna M.I. UNECONOMICAL EFFECTS FUNCTIONING LARGE-COMMODITY AGRICULTURAL PRODUCTION

The paper examines the main problems related to the functioning large-commodity agricultural production. Particular attention is dedicated to the advantages and disadvantages of concentration of capital and land for villagers and rural areas. Substantiates the need for consideration of the principles of balanced development to improve the structure of agricultural production.

Keywords: large-commodity agricultural production, advantages, disadvantages, villagers, rural areas, balanced development.

Постановка проблеми. Глобалізація і нові технології створюють значні переваги для великої власності. Глобалізація супроводжується потужною корпорацією в харчовій промисловості та торгівлі. Це вимагає існування великих сільськогосподарських формувань, здатних постачати великі партії продукції відповідної якості, термінів та дешевої, що досягається за рахунок менших трансакційних витрат [10, с.286]. Відповідно і нові трудозберігаючі технології і біологічний процес, впроваджені великими корпораціями, теж потребують великих сільськогосподарських підприємств, ослаблюючи тим самим шанси малих господарств, насамперед сімейних [12]. Цей процес має шкідливий вплив на життя і джерела існування мільйонів дрібних сільськогосподарських виробників і селян. Ці питання особливо актуальності набувають у світлі сучасних глобальних проблем стосовно енергетичної кризи, клімату, фінансової кризи, безпеки продовольства.

Концентрація виробництва справляє істотний вплив на його ефективність. З її підвищенням зростають економічні показники господарської діяльності підприємств за рахунок позитивної дії фактора масштабів виробництва. Досягається, економія на постійних витратах, зменшуються питомі капіталовкладення, досягається вища маневреність матеріальних ресурсів і завдяки цьому зростає ефективність їх використання, підвищується продуктивність праці і прибутковість виробництва та і сама позиція підприємств на ринку.

Безперечним є економічне значення діяльності великотоварних підприємств, їх роль у формуванні іміджу України у світі та конкурентоспроможності вітчизняної продукції на світових продовольчих ринках, інноваційна спрямованість діяльності. Однак потреба формування зрівноваженої аграрної структури та перспективи розвитку села потребують більш глибокого і комплексного підходу щодо оцінки не економічних наслідків розглядуваного процесу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика функціонування великотоварного сільськогосподарського виробництва в сучасних формах є відносно новою у вітчизняній економічній науці. Питанням їх організації та управління присвячені праці таких вчених-економістів, як В.Г. Андрійчук, О.М. Вородіна, А.Є. Данкевич, С.І. Дем'яненко, Т.Г. Дудар, М.Й. Малік, П.Т. Саблук, Г.В. Черевко, В.В. Юрчишин та ін. Однак питання не економічного значення діяльності сучасних великотоварних формувань розглядалися побічно. Хоча ще на початках зародження їх відзначалася невідкладна потреба в аналізі та узагальненні тих переваг і загроз, які несуть у собі зазначені агропромислові формування [1, с. 8].

Постановка завдання. Процес концентрації сільськогосподарських земель та капіталу в сільському господарстві набирає швидкості, що вимагає значно більшої уваги, ніж йому приділялося раніше. Стає актуальною оцінка його причин, масштабів і наслідків. На основі викладеного можна сформулювати мету дослідження, яка полягає в оцінці не економічних наслідків функціонування великотоварного сільськогосподарського виробництва.

Виклад основного матеріалу дослідження. Концентрації землі і капіталу та створення великих сільськогосподарських підприємств, зокрема холдингового типу, в Україні відбувається досить швидко, не завжди прозоро та досить часто не етичними способами. Значна вигода для окремої групи людей, переважно власників, створює достатньо проблем для

понад 14 млн сільських жителів та багатьох мільйонів осіб, пов'язаних з сільським господарством та селом. Таким чином цю проблему треба розглядати як одну з ключових соціальних проблем сучасного українського села.

Якщо переваги агрохолдингів над іншими підприємницькими структурами в сфері аграрного бізнесу мають переважно економічний характер, то їх недоліки пов'язані як з економічними, так і (можливо, навіть більшою мірою) з екологічними та соціальними аспектами їх функціонування [6, с. 4].

Користь існування великих сільськогосподарських формувань насамперед пов'язана з можливістю вирішення продовольчих проблем, насамперед забезпечення населення дешевшими продуктами харчування, та енергетичних проблем за рахунок формування сировини для альтернативної енергетики. Безперечно однією з переваг концентрації виробництва для населення є те, що зі збільшенням обсягу виробництва знижуються постійні витрати на нього, що призводить до зниження собівартості виробництва продукції, відповідно населення має змогу купити продукцію за нижчою ціною

Аксіомою стало, що саме великі підприємства здатні вирішити проблему голоду в глобальному масштабі, оскільки пропонують на ринок велику кількість дешевої (з огляду на низькі трансакційні витрати) продукцію. Проте існує і загальна думка, що «невеликі власники будуть здатні виробити додаткове продовольство, необхідне для проживання більше дев'яти мільярдів чоловік до 2050 року» [7].

Таблиця
Основні вигоди та проблеми концентрації виробництва для сільського населення і сільських територій

Вигоди	Проблеми
Сільське населення	
створення нових робочих місць	зменшення попиту робочої сили
більше можливостей для поглиблення поділу і кооперування праці	створення продукції з ГМО
нижча собівартість продукції	витіснення селян у неформальний сектор
більший розмір орендної плати за земельні паї (частки)	знецінення людського капіталу, безтурботність про його розвиток
	зменшення доходів населення
Сільські території	
часткові інвестиції в розвиток	знищення території, краєвидів, фауни та флори
часткова сплата податків до місцевих бюджетів	забруднення атмосферними викидами
	знищення доріг
	безоплатне користування ресурсами (природними) території і їх виснаження
	монокультурне виробництво
	погіршення стану сільськогосподарських угідь.
	використання земель, малопридатних для ведення сільського господарства
	погіршення природної рівноваги
	Втрата сільських традицій та сільського духу
	брак формування місцевого патріотизму

«Потреба в збільшенні сум прибутку через зростання обсягів виробництва і реалізації продукції та теперішня зростаюча конкуренція на ринку спричинили надмірну експлуатацію природних ресурсів сільським господарством і виникнення багатьох негативних наслідків. Інтереси суспільства і сільського господарства, таким чином, не були узгоджені і суспільно зрівноважені» [4, с. 12].

Відзначаючи переваги великотоварного виробництва над дрібним, його користь у розвитку сільських територій, сільських громад і селян, доцільно відмітити негативні наслідки їх функціонування (табл.) Насамперед вони пов'язані зі способом організації таких формувань концентрацією землі і капіталу та способом господарювання.

Перше приводить до зменшення суб'єктів господарювання в сільському господарстві, зниження конкуренції. В організаційному плані варто погодитися з думкою, що «розвиток агрохолдингів і масштабів їх господарювання на селі внаслідок об'єктивно вищої їх конкурентоспроможності «вибиває» з економічної сфери інші форми економічної активності на селі, особливо зі сфери сільськогосподарського виробництва, що породжує низку соціально-економічних проблем та підвищує рівень соціальної напруги в сільських регіонах [6, с. 6]. Саме монополізм агрохолдингових структур у більшості областей України послаблює конкуренцію на ринку продовольства, створює проблеми в розвитку дрібного сільськогосподарського підприємництва. Особливо це стосується як майбутніх молодих фермерів, так і людей без відповідної професії та досвіду роботи в сільському господарстві.

Безперечно, через малотрудомісткі види виробництва зменшується потреба в робочій силі, відповідно зростає безробіття. Наслідком цього є обезлюднення сіл, погіршення вікової структури і міграція сільського населення в місто та за кордон.

Сучасна аграрна структура України, на жаль, достатньо відмінна від аналогічної в Європейському Союзі. Хоча там, як свідчать окремі дослідження, розгортається соціальна боротьба проти концентрації земель і її захоплення [14, с. 4]. Як відмічають окремі європейські експерти, українська модель сільського господарства більш подібна до бразильської чи аргентинської [15].

Вітчизнянне сільське господарство все в більшій мірі є джерелом негативних змін у сільському середовищі. Найбільш виразно вони проявляються в:

- прогресуючій деградації природного середовища;
- триваючому диспаритеті доходів зайнятих у сільському господарстві та інших сферах зайнятості;
- втраті традиційного способу життя сільського населення [4, с. 12].

Існує ще одна достатньо серйозна проблема, як відмічає В. Андрійчук. Це – «загроза орендозакріпачення через укладання договорів оренди на тривалий термін – 15-20-25 і більше років» [2, с. 3]. Спроби селян розірвати договори оренди з великими сільськогосподарськими підприємствами, як правило, є малоперспективними, або достатньо дорогими, оскільки останні «нібито вклали значні інвестиції для покращення родючості ґрунту».

Позитивна діяльність великотоварних сільськогосподарських підприємств полягає частково в активізації певної частини сільського працездатного населення та інвестиціями в сільські території. Стосується це і розвитку соціальної інфраструктури, проте переважно в тому випадку, коли самі засно-

вники підприємства є жителями села. За таких умов така їхня соціальна спрямованість не є дивиною, оскільки і члени їх сімей, і вони самі користуються послугами закладів створеної чи покращеної інфраструктури: соціальної та комунікативної.

Найбільш негативні наслідки функціонування великих агроформувань викликані способом господарювання. Разом з процесами концентрації землі відбуваються одночасно і процеси інтенсифікації виробництва, що характеризуються зростанням засобів захисту рослин, фармакологічних засобів у годівлі тварин, все більшою часткою генномодифікованих організмів у вирощуванні рослинницької продукції. Використання сучасних досягнень технічного і біологічного прогресу, трудозберігаючих технологій негативно вплинули як на інфраструктурний та екологічний стан сільських територій, появу багатьох патологічних явищ на селі, зайнятість і рівень життя сільського населення, якість споживаних продуктів харчування, так і на глобальні зміни клімату.

Надто агресивна інтенсифікація і концентрація сільськогосподарського виробництва посилюють конфлікт між світом людини, природи та її діяльністю. Розширення монокультурного виробництва, зокрема зернових та олійних культур, відсутність застосування сівозмін, заорювання меж негативно впливають на збереження біологічної різноманітності та стан природного середовища. Погоня за прибутком і результатами науково-технічного прогресу, розвиток міжнародної торгівлі і промислового сільського господарства приводить до неминучого екологічного руйнування

Натомість, на думку О. Бородіної, І. Прокопи, саме малі та середні форми господарювання якнайповніше поєднують виробництво сільськогосподарської продукції з продукуванням суспільних благ (відтворення селянства, збереження агроландшафтів тощо) [3, с. 103].

Для вирішення розглядуваної проблеми важливим є формування відповідної політики розвитку вітчизняного сільського господарства, досягнення граничного та оптимального рівнів концентрації сільськогосподарського виробництва що передбачає визначення раціональних розмірів аграрних підприємств різної спеціалізації з одночасним урахуванням і вітчизняних зональних особливостей, і глобальних тенденцій.

Відмітимо, що навіть у рекомендаціях ННЦ «ІАЕ» щодо стратегічних напрямів розвитку сільського господарства України серед індикаторів розвитку оптимальними розмірами землекористування сільськогосподарських підприємств обґрунтовано: середніх (раціональних) – 2,0-2,1 тис га, великих – 10-15 тис га, об'єднань підприємств – до 100 тис гектарів; фермерських господарств, залежно від напрямку спеціалізації: плодово-ягідного – 30-60 га, овочевого – 25-50 га, зерново-технічно-тваринницького – 350-400 га [5, с. 43]. Це в декілька разів менше найбільших українських агрохолдингів.

У сільськогосподарській політиці повинен бути зроблений більший натиск на дотримання засад зрівноваженого розвитку сільського господарства і сільських територій [13, с. 17]. У господарській діяльності збереження природного капіталу має фундаментальне значення, оскільки обумовлює можливість майбутнього розвитку. Його зменшення, у тому числі в результаті діяльності, яка призводить до деградації середовища, порушує основний принцип Вимагає це, однак, визнання концепції зрівноваженого розвитку як підстави, що визначає модель майбутнього вітчизняного сільського господарства.

Завданням нинішнього покоління є вирішення питання, в який спосіб використовувати сукупний капітал, щоб збільшити добробут і водночас зберегти, а навіть примножити його для наступного покоління. Цей капітал не є простою сумою окремих видів капіталу, а композицією, в якій різні види можуть відіграти різну роль. «Нинішній розвиток відбувається внаслідок швидкого накопичення виробничого і людського капіталу, при одночасній надмірній експлуатації, зокрема в землеробстві, природного капіталу»¹.

Доцільно погодитися з авторами, які вважають, що загальне поняття зрівноваженого розвитку мусить знайти відображення стосовно основної одиниці в сільському господарстві, якою є конкретне підприємство. Згідно з цим положенням зрівноважене господарювання – це систематичний розвиток господарства і збільшення рівня виробництва, що забезпечує зростання добробуту, модернізацію технічного обладнання, збільшення продуктивності і безпеки праці, а також соціальної безпеки [11, с. 33; 8, с. 216].

Таким чином сільськогосподарське підприємство, незалежно від розмірів та участі в ринку треба розглядати як відкриту й дуже складну систему з необхідністю виділення в ній трьох підсистем: соціальної, економічної і природної. Особливістю сільськогосподарських підприємств і проблемою є те, що вартість їх оцінюється переважно в економічній площині без врахування соціальної й природної.

Висновки з проведеного дослідження. З наведеного вище можна зробити наступні висновки.

1. Надто швидкі темпи концентрації земель і капіталу у великотоварних сільськогосподарських формуваннях, непрозорість і неетичні (часом) способи здійснювання цих процесів, їх масштабність вимагають більш детальної оцінки їх наслідків, і не тільки економічних.

2. Доцільність функціонування великотоварних сільськогосподарських формувань, у тому числі і агрохолдингів, пов'язана з можливістю вирішення продовольчих проблем, насамперед забезпечення населення дешевшими продуктами харчування, та енергетичних проблем за рахунок формування сировини для альтернативної енергетики та формуванні іміджу України у світі і конкурентоспроможності вітчизняної сільськогосподарської продукції на світових продовольчих ринках

3. Основні недоліки великотоварного сільськогосподарського виробництва криються в соціально-природній площині, зокрема щодо населення та сільських територій. Тому ця проблема висувається як одна з найбільш гострих соціальних проблем на селі.

4. Агресивна інтенсифікація і концентрація сільськогосподарського виробництва посилюють кон-

флікт між світом природи і людини та її діяльністю, що в майбутньому цілком може привести до екологічної катастрофи.

5. Вникає потреба в зрівноваженому підході до нарощування концентрації землі та дальшого формування великотоварних сільськогосподарських підприємств, що передбачає отримання взаємної вигоди як для власників підприємств, так і місцевих громад та врахування потреб наступних генерацій.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Андрійчук В.Г. Капіталізація сільського господарства: вимір масштабів та оцінка переваг і загроз здійснення / В.Г. Андрійчук // Економіка АПК. – 2006. – № 2. – С. 8-16.
2. Андрійчук В.Г. Надконцентрація агропромислового виробництва і земельних ресурсів та її наслідки / В.Г. Андрійчук // Економіка АПК. – 2009. – № 2. – С. 3-9.
3. Бородіна О. Аграрна політика України: витоки, сучасний стан і нові можливості в контексті інституціоналізму та викликів глобалізації / О. Бородіна, І. Прокопа // Економіка України. – 2008. – № 10. – С. 94-111.
4. Липчук В.В. Підприємництво в розвитку інтегрованого сільського господарства і сільських територій / В.В. Липчук, Н.В. Липчук, О.Г. Солтис. – Львів: Сполом, 2013. – 310 с.
5. Стратегічні напрями розвитку сільського господарства України на період до 2020 року / за ред. Ю.О. Лупенка, В.Я. Месель-Веселяка. – К.: ННЦ «ІАЕ», 2012. – 182 с.
6. Черевко Г.В., Агрохолдинги в агробізнесі України: шанси і загрози / Г. Черевко, А. Колодій // Аграрна економіка, 2012. – Т. 5, № 3-4. – С. 3-10.
7. Agricultural cooperatives: key to Feeding the World// World Food Day, 16 October, 2012.
8. Arrow K. Economic growth, carrying capacity, and the environment / K. Arrow, B. Bolin, R. Costanza, et al. // Science. – 1995. – № 268. – P. 213–224.
9. Barbier E. The Role of Natural Resources in Economic Development / E. Barbier. – Adelaide, 2002. – S. 11.
10. Birner R., Resnick D. 2005: Policy and Politics for Smallholder Agriculture. [W:] The Future of Small Farms. Proceedings of a Research Workshop. Wyd. UK, June 26-29. – S. 283-311.
11. Faber A. Wskaźniki proponowane do badań równowagi rozwoju rolnictwa / A. Faber // FragmentaAgronomica. – 2001. – № 1(69). – S. 31-44.
12. Hazel P., Poulton C., Wiggins S., Dorward A. 2007: The Future of Small Farms for Poverty Reduction Growth. 2020 Discussion Paper 42. IFPRI, Washington DC, May.
13. Peplinski B. Agrobiznes. Podstawy ekonomiki. – Warszawa, WSIP. 2009. – С. 384.
14. Saturnino Borrás Jr., Jennifer Franco, Jan Douwe van der Ploeg. Koncentracja gruntów, zawładanie ziemi oraz walka społeczna w Europie. – Warszawa, 2013, 37 с.
15. Spoor M., Land Use in Transition: Potentials and Solutions between Abandonment and Land Grabbing, Konferencja IAMO, Halle, 2012. Режим доступу: <http://maxspoor.com/2012/06/29/iamo-conference-land-in-transition-potentials-and-solutions-between-abandonment-and-land-grabbing/14.03.2013>.

¹ Barbier E. The Role of Natural Resources in Economic Development / E. Barbier. – Adelaide, 2002. – S. 11.